

SERGEJ
PROKOFJEV
NA SCENI
(1891. – 1953.)

ďurďa otrřan

U svojoj invaziji na europske glazbene pozornice, ruski je balet predvođen Djagiljevim poveo sa sobom dvije trube zornice, Stravinskog i Prokofjeva, i za razliku od Stravinskog, koji je to otvaranje prema svijetu prigrlio kao vlastitu sudbinu, Prokofjev je baletni izazov primio s istim intenzitetom kao što je primio upoznavanje s operom u dječaćkim danima: novi oblik, nova tehnika, druge slike. Debakl „Posvećenja proljeća“ ticao se i Prokofjeva. Oprezniji Djagiljev odbio je prvi balet Prokofjeva „Ala i Lolli“, ali mu je odmah naručio drugi. No, skandal se ipak ponovio i Prokofjevu. „Skitska suita“ je senzacionalno izviždana. I od kolega i od kritičara. Ali, publici se vidjela. U sukobu s kritičarima i nekadašnjim profesorima, Prokofjev se udaljio i od Rahmanjinova, u kratko vrijeme nakon što je skladao „Visions fugitive“. Kvaliteta njegove glazbe je sa svakom novom pojavom upadala između njega i njegovih suvremenika, otuđivala ga, ali istovremeno i uzdizala.

Boriti se za potvrdu akademskih krugova i ostati svoj i originalan bila je jedna stvar, a tražiti službeno odobrenje za svaku izvedbu od boljševika bio je sasvim nepodnošljiv uvjet za slobodnog skladatelja, i Sergej je krenuo na dugi put prema Vladivostoku, da odatle u svibnju 1918. godine potraži sebi mjesto na Zapadu. To ga je odvelo najprije u Japan, a prijem je bio sličan onome u Rusiji i u Parizu: kritičare je vrijeđalo njegovo divljaštvo i mehanicističko sviranje, ali publici se glazba sviđala, pa je

Prokofjev čak napravio i neke snimke instrumentalnih skladbi na klavirskim valjcima. Dolazak u Ameriku ubrzo je dobio gorak okus. Sada je, nakon Oktobarske revolucije, naglo postao „boljševički“ skladatelj, pa su se isti oblaci nadvili nad njim i na tom kontinentu. Ali, Amerika zna prirediti iznenađenja, pa su na oproštajnom koncertu u Chicagu, njegov „Klavirski koncert“ i „Skitska suita“, toliko namučeni izvedbama u Europi, doživjeli ogroman uspjeh, a opera u Chicagu odmah je naručila ništa manje nego operu. To je godilo Sergejevljevima ušima, ali kako nije imao ničeg gotovog ponudio je nedovršenu operu „Zaljubljen u tri naranče“ što je prihvaćeno i ugovor potpisan. Izvedba u New Yorku je bila trijumf, kako za skladatelja tako i za čovjeka, jer je sreo svoju buduću suprugu, Španjolku Carolinu Codinu, sopranisticu poznatiju pod imenom Lina Lubera.

Unatoč tomu uspjehu, nevolje i dalje prate Prokofjeva - difterija i šarlah namučili su Prokofjeva, baš kao i neprestani prigovori kojima su umanjivali vrijednost njegovih djela; tisak je znao objaviti ovakve komentare: „U ove dane kada cijeli svijet slavi mir u uspostavu harmonije, mi moramo slušati ove divlje, uznemirujuće zvuke nove glazbene poruke.“ Neće te vjerovati, ali to se odnosilo na njegovu „Klasičnu simfoniju“! Potom naglo umire i izvršni direktor opere u Chicagu, pa je premijera odgođena, a Prokofjev ostao neisplaćen, i sve u svemu, Prokofjev je ustuknuo i vratio se 1920. godine Djagiljevu u Pariz. Ironično, premijera „Zaljubljen u tri naranče“ postala je takav hit da je odmah nakon premijere u Chicagu postavljena i na mnoge europske pozornice, i tako je sudbina Prokofjevu namijenila nemili ritam poraza i uspjeha kojim bi liječio rane poraza. Ujedinivši svoju malu rastrganu jezgru obitelji, Linu i

bolesnu majku, u Francuskoj je Prokofjev dovršio balet za Djagiljeva i doživio istu stvar: uspjeh kod publike, oštar napad kritike. Matisseu se njegov balet „Komedijska“ toliko svidio da je naslikao skladateljev portret i upoznao ga s Picassom i Ravelom. Vrludanje Europom i Amerikom iscrpilo je Prokofjeva, koji je istovremeno radio na većem broju djela, uključujući i operu „Plameni anđeo“, koja postavljena za njegovog života. U tom razdoblju pretrpio je i gubitak svoje glazbene muze, smrt majke, ali i radost - rođenje svog prvog sina Svjatoslava. Održati obitelj i stvarati sve više, unatoč promjenjivim rezultatima i kod publike i kod kritike, bilo bi previše za svakoga, a kamoli umjetnika kojeg je inspiracija gonila na sve napornije stvaranje, i Prokofjev je počeo razmišljati o povratku u Rusiju. Sovjetska se vlast našla u nemaloj dilemi. Ako dopusti povratak Prokofjevu, legitimizirat će svoju vlastitu glazbenu praksu nedvojbenim prvom moderne, no baš zbog toga to bi moglo unijeti nemir kod glazbenika kod kuće, koji su pisali po diktatu ili mimo njega na svoju mirnu savjest i nesreću. Sovjeti još nisu bili načistu niti sa slučajem Stravinski, a već im se navali novi slučaj. Prevagnula je velika slava Prokofjeva, pa su ga na veliki rizik pustili ući, a da ni on ni vlasti nisu znali kakav će ishod tog povratka biti. Prokofjev je sam odlučio provjeriti stanje na terenu i krenuo je na turneju u trajanju od dva i pol mjeseca, te je po prvi put u životu, a bilo mu je 36 godina, doživio totalni uspjeh. Dobio je status ruskog heroja koji je pobijedio Zapad. Međutim, dolazak Staljina na vlast zaoštrio je polarizaciju Istok-Zapad, pa je odmah uslijedilo etiketiranje glazbe Prokofjeva kao buržoaske, narodu neprijateljske i slično. Prokofjevu su te kritike pale puno teže no sve neprihvaćanje na Zapadu.

Rijetki su primjeri umjetnika čiji je opus bio toliko na dohvat milosti i nemilosti okolnosti dnevne politike kao što je to slučaj sa Prokofjevom. Čak je i Šostakovič relativno prepoznatljiva spona otpora politika-teror/umjetnost-sloboda. Ali je Prokofjev bio previše točan, previše sveobuhvatan i nadasve, predobar skladatelj da bi mu okolnosti onemogućile djelovanje, ali da su mu otežale život u svakom pogledu, to je neosporno. Za mnogo njegovih djela postoje tek onodobne dnevne recenzije i ništa više. Koncertne skladbe traže izvrsne majstore, pa se svako njegovo djelo našlo okupano pravom svjetlošću tek onda kad bi neki virtuoz kasnijih generacija našao za shodno da se okuša i u tim vodama „divljeg klasicizma“ obično sa ciljem da oguli baš tu etiketu tako površno nabačenu na sve što je izišlo ispod pera Prokofjeva. U svojim je memoarima napomenuo zbog čega je 1932. godine odlučio ostati u Rusiji: *„Evo kako ja osjećam u vezi s tim: ne marim uopće za politiku. Ja sam skladatelj od početka do kraja. Svaka vlast koja me pusti da u miru skladam glazbu, objavljujem sve što napišem prije no što se tinta osuši i izvedem sve što perom zabilježim, za mene je dobra. U Europi sam morao previše „pecati“ izvedbe, hirovite dirigente i kazališne ravnatelje. U Rusiji oni dolaze k meni, jedva se nosim s tolikim brojem narudžbi...“*

I tako je postalo moguće da iz tog pera, čija se tinta skoro nikada i nije sušila, iziđu stranice baleta „Romeo i Julija“, „Pukovnika Kijéa“, „Pepeljuge“ i svega onoga što obilježava njegovu zrelu fazu stvaranja. Između Kirova i Boljšoja, Prokofjev se osjećao više kod kuće, nego između New Yorka i Pariza, gdje je bio nadasve upitan njegov stilski identitet, ruska duša i ostala kič pedanterija Zapada spram svega što dolazi s Istoka.

Prokofjev se baca u novi medij - film. Petnaest popratnih glazbi za drame i filmove daju nov poticaj njegovom glazbenom jeziku i stvaraju čvrst pečat njegovom imenu i polarnosti. Legenda o suradnji sa Eisensteinom na Ivanu Groznom prelazi granice Sovjetskog Saveza, ali sada pod legitimitetom sovjetske umjetnosti. Deset opera, originalnih, autentičnih i stoga tek na početku probijanja i zauzimanja svog zasluženog mjesta na svjetskoj opernoj sceni, ispunila su obećanja dječaka sa ukrajinskog imanja. Isto toliko baleta, od kojih se većina, njih sedam, mučno uspinjala po europskim pozornicama, da bi tek u godinama Drugoga svjetskog rata, s izvrsnim plesničkim ansamblima Boljšoja i Kirova, donijela Prokofjevu malo stvaralačkog mira i prave umjetničke suradnje sa interpretima i time odmah otvorila put autentičnim kvalitetama njegovog glazbenog jezika.

Kontroverze su ipak bile i dalje prisutne, a neke ostale i neobjašnjive. Njegov najbolje prihvaćen, bolje reći, odmah kao remekdjelo prihvaćen balet „Romeo i Julija“ praisvela je Zagrebačka opera 1938. godine, a ne Pariz, Chicago ili London. Oni su ga, dakako, smjesta nakon toga preuzeli, ali borba s predrasudama bitna je značajka iskrivljene slike o Prokofjevu, a time i njegovu opusu. Zato je Sergej Prokofjev genij u čekanju da bude otkriven, bolje reći, opus koji čega da bude otkriven kao genijalan. Sve kontroverze i predrasude i prepreke koje su pratile njegov životni opus i rađanje tog veličanstvenog opusa bit će s vremenom stavljene na stranu zaslugom kolega koji su ga razumjeli i priznavali još za života: Svjatoslav Richter, Emil Gilels i drugi.

Njegov je kraj, kao i čitav život, prošao u sjeni nekog drugog. Nakon dugog niza teških nevolja sa zdravljem i osobnih tragičnih okolnosti

kojima mu je Staljinova vlast, kao i milionima drugih, zagorčila život, Sergej Prokofjev je dobio napad krvarenja u mozgu i umro otprilike jedan sat prije no što je umro Staljin. Dani žalovanja za groznim tiraninom ostavili su tu činjenicu potpuno nepoznatu javnosti, osim četrdesetorici najužih prijatelja koji su pokopali velikana umjetnosti i slobode stvaralaštva na moskovskom groblju, predvođeni Svjatoslavom Richterom. David Ojstrah je svirao „Prvi“ i „Treći stavak“ iz „Prve sonate za violinu“. I to je bilo sve. Tako je završila njegova osobna priča o „Ratu i miru“. Mozartovski tragično i modernistički atipično. Prokofjev je sišao sa pozornice života, ali njegov se opus tek treba na nju uspeti.

Izbor diskografije:

The Ballets - 125th Anniversary Edition

Razni orkestri, G. Rozhdestvensky Melodiya 1002430 (9 CD)

Romeo and Juliet

Oslo Philharmonic Orchestra, V. Petrenko Lawo LWC1105 (2 CD)

Cinderella,...

Russian National Orchestra, M. Pletnev DG 476 2233 (2 CD)

Lt. Kije Suite, Alexander Nevsky

Rosalind Elias, CSO, F. Reiner RCA 60176

Alexander Nevsky, Lieutenant Kije, Scythian Suite

E. Obraztsova, LSO, Claudio Abbado DG 447 419

Zaljubljen u tri naranče

L'Opera national de Lyon, K. Nagano Virgin 7 91084

Rat i mir

G. Višnjevska, ON de France, M. Rostropovič Erato ECD75480